

103 Een zee van vergetelheid

Toen Ida Gerhardt in 1979 haar gedicht *Genesis* schreef (zie blog 102) verwachtte ze ongetwijfeld dat ook zij uiteindelijk het vermogen zou ontwikkelen om 'vrij te zijn van

plannen en getallen, een eindelijke verheldering van ogen voordat het donker van de nacht gaat vallen.' Maar vier jaar later verschijnt haar gedicht *Vergetelheid*. Daarin schrijft Gerhardt dat ze – 'zo mij werd toegestaan een wens te wagen' – zou willen leven

zalig en van mijzelve zonder weet [...] om lachende mijn lasten af te staan.

Ik liep langs zee en zag de wolken gaan.

Deze wens om – 'van mijzelve zonder weet' – vrij te zijn van lasten, werd tragisch vervuld. Gerhardt werd zo goed als blind en leed aan paranoïde aanvallen. Uiteindelijk verbleef ze in een verzorgingstehuis en dementeerde. Ze liep daar misschien, in haar geest lachend, *langs zee en zag de wolken gaan...* Een zee van vergetelheid?

Met deze woorden van Ida Gerhardt en de tragiek van haar levenseinde, betreed ik de wondere wereld van de menselijk geest. Die geest, waarin droomwerelden ontstaan, herinneringen vertoeven en verdwijnen én aan de vergetelheid ontrukkt kunnen worden. Het wonder van ons geheugen verhelder ik graag met enkele voorbeelden uit de wereld van de (klassieke) muziek (waarmee ik steeds meer lezers een plezier doe, weet ik uit de reacties op mijn blogs!). Je houdt niet van klassieke muziek? Jammer, maar blijf toch vooral lezen, want er gebeuren hierna in mijn tekst merkwaardige dingen!

Want was er aan de hand met het geheugen van de nog maar veertienjarige(!) Wolfgang Amadeus Mozart toen hij in 1770 de stad Rome bezocht? Het verhaal gaat dat hij op 11 april, Schorselwoensdag, in de Sixtijnse Kapel voor het eerst het *Miserere mei, Deus*, een psalmcompositie van Gregorio Allegri hoort. Die schreef het werk rond 1630 in opdracht van

Paus Urbanus VIII. Het Vaticaan had het kopiëren van de compositie streng verboden. Maar op die woensdag, 140 jaar later, voltrekt zich een wonder van het geheugen. 's Middags begint Mozart de tekst én muziek van het twaalf minuten durende, negenstemmige werk geheel uit zijn hoofd op te schrijven. Twee dagen later, op Goede Vrijdag, gaat hij weer naar de Sixtijnse Kapel en hoort het werk opnieuw. Hij brengt nog enkele wijzigingen aan. Mozart leidt daarna uitvoeringen in Wenen. Drie maanden later wordt hij door Paus Clemens XIV naar Rome geroepen die hem de Orde van het Gulden Spoor uitreikt. Het *Miserere mei* zou een beroemd werk uit de Barok worden.

Hoe anders verging het de componist Robert Schumann (1810-1856). Op 18 februari 1854 schrijft hij een wonderschoon thema voor piano. Het is echter niet zomaar een thema. Want in de voorafgaande nacht had een engel – Schumann wist het zeker maar 'was het Schubert of Mendelssohn?' – hem dit thema gedictieerd. Wat zo merkwaardig is: het is geen nieuw thema. Schumann had het al in 1842, twaalf jaar eerder, in een strijkkwartet¹ gebruikt. En daar was het niet bij gebleven. In 1849 klinkt dit thema in de melodie van zijn lied *Frühlings Ankunft*². Zelfs nog maar drie maanden vóór deze nacht met de engel gebruikte Schumann het thema opnieuw in zijn *Vioolconcert*, een aangrijpend muziekstuk. Zelf gecomponeerd, al drie keer eerder gebruikt, maar als hij het na die droomnacht opschrijft, herkent hij het thema niet. In de dagen die volgen voltooit

hij vier variaties op het thema. Op 27 februari verlaat hij het huis. Hij stort zich in het ijskoude water van de Rijn. Toevallig passeert een Nederlandse schipper. Die redt hem. De volgende dag voltooit hij de vijfde variatie. Aan het slot klinken twee noten ijl in de ruimte om uiteindelijk in de vergetelheid te verstommen. Het zijn de laatste noten die Schumann ooit schreef. De compositie wordt nu gekend als de *Geister-Variationen*. Enkele dagen later wordt Schumann, op eigen verzoek, opgenomen in het psychiatrisch ziekenhuis in Bonn-Endenich. Daar sterft

hij, bijna anderhalf jaar later.

Mozart en Schumann, twee grote componisten. Maar wat een contrast: Mozart met zijn fenomenaal geheugen. Schumann, de schepper van een thema dat voor hem in de vergetelheid wegzonk, totdat het hem weer 'door een engel werd gedictieerd'.

Kan het 'gewone mensen' overkomen: een herinnering, muziek die in een droom aan de vergetelheid wordt ontrukkt? Zeker, ons geheugen is tot merkwaardige dingen in staat. Het kan jou en mij overkomen. Sterker, het overkwam mij!

Dinsdag 18 september 2018. Na een bezoek aan Porto glijd ik die avond, niet wetend wat de nacht zal brengen, in de camper weg in een rustige slaap.

Ik droom... We staan met misschien wel vijftig mensen bij de Plantagekerk in Zwolle, 500 meter van ons huis. Het is avond, het is stil, niemand praat. We zullen een zangkoor oprichten en ik was gevraagd voorzitter te zijn. Maar ach, de initiatiefnemer van het koor is er nog niet. Gelukkig, daar komt hij aanfietsen vanuit de Gasthuisstraat. In de stilte hoor ik hem fluiten – een lied, misschien wel een Schotse traditional, denk ik. De mooie melodie (her)ken ik niet. Hij fietst zo langzaam dat hij het hele lied kan fluiten voor hij bij ons is. Ik ontwaak.

Wat een mooie droom! Die melodie ... ik vrees dat ik die al weer vergeten zal zijn als ik in de morgen zal ontwaken. Met een stem die niet goed wil, zing ik daarom de melodie en neem dat merkwaardige geluid met de smartphone op. Hoe het kan dat ik 'm zomaar helemaal kan zingen weet ik niet. Het is kwart voor vier Portugese tijd.

Na het ontbijt stuur ik de opgenomen melodie naar een vriend, Martien Hovestad, dirigent van het Zwols Vocaal Ensemble. Na enkele uren weet hij welke melodie ik heb gehoord – wat een wonder! Het is *Home, sweet home* dat voorkomt in de *Fantasy on British Sea Songs*, in 1905 geschreven door Sir Henry Wood. Schitterend gespeeld op een hobo, begeleid door een harp. Vele jaren was deze *Fantasy* een vast onderdeel van de BBC's *Last Night of the Proms*. Opeens weet ik het weer. Ik herken alles. Maar hoe lang is het geleden? Twintig jaar, nog meer?

In mij zingt nu de melodie van dit zeemanslied – *Home sweet home*. Een herinnering aan die droom waarin deze melodie voor mij aan de zee van vergetelheid werd ontrukkt.

Voetnoot 1: In het *Andante* uit het *Strijkkwartet nr. 2*; voetnoot 2: In het *Liederalbum für die Jugend*

Muziek 24

1. *Miserere mei* – een geliefde opname werd in 1963 gemaakt door King's College Choir in Cambridge. Gezongen in een fraaie Engelse vertaling, onder leiding van dirigent Sir David Willcocks, met als jongenssopraan Roy Goodman. Hoor [hier](#) hoe zijn stem zich in de loop van de compositie meermalen losmaakt van het geheel en dan tot grote hoogten stijgt.
2. *Geister-Variationen* – het thema en de vijfde variatie kun je [hier](#) beluisteren. Andrés Schiff speelt.
3. *Home, sweet home* – wil je de bijzondere sfeer ervaren van de Proms in Londen als dit lied wordt gespeeld? Kijk dan naar [dit filmpje](#) (< 2 minuten) dat mijn kleinzoon Jesper voor me maakte. Eén hoboïst met een geweldige expressie, één harpiste, plechtig gezoem van meer dan 5000 mensen. *Indrukwekkend! Eigenlijk een must!* Alleen maar luisteren naar de hobo en harp, ogen dicht? Dat kan natuurlijk ook. Klik dan [hier](#).